

RÁCZ JÁNOS

EGY KIS KÖNYVECSKE ÉS LEHETŐSÉGEI

NÉMELY ADAT ÉS KÖVETKEZTETÉS AZ '56-OS MENEKÜLTEK TÖRTÉNETÉHEZ

HELYZETÉRTÉKELÉS

Manapság komoly érdeklődés alakult ki az '56-os menekültkérdés iránt, amelyet több szempontból is elemeznek, méricskélnek a kutatók, a közvélemény és – kevésbé szerencsés módon – a napi politika. Éppen az utóbbi miatt egyre inkább olybá tűnik, hogy két narráció kezd teret nyerni. A politika sajátossága a narrációk közötti különbségek felnagyítása, éppen ezért ez a diskurzus nem mindig tekinthető szakmainak, habár kétségtelen, hogy ezúttal a narrációknak megvan a kutatási alapja, amely leginkább a hangsúlyok közötti eltérésben ragadható meg, éppen ezért alkalmas valódi tudományos vita folytatására is.

Az egyik narráció szerint a magyarokat szívesen fogadták Nyugaton és mindent megkaptak befogadó hazáiktól. Ha úgy tetszik, az ENSZ támogatásával valóságos csodát hajtottak végre a fejlett világ államai. Ennek a látásmódnak egyik legmegalapozottabb adatokat felsorakoztató hazai kutatója Kecskés D. Gusztáv, aki aktívan vizsgálja az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának szerepét a történetekben.¹ A nyugati országok menekültpolitikája az 1956-os magyar menekültkérdéstől függetlenül, sőt éppen az idő tájt vált kedvezőbbé, köszönhetően az 1951-es genfi egyezményben foglalt alkalmazásának.² Ráadásul minden körülmény rendkívül jól alakult a magyar menekültek befogadásának szempontjából. Kecskés D. Gusztáv éppen ez utóbbira hivatkozott azon a beszélgetésen, amelyen a jelen tanulmány írója volt a partnere.³ Kecskés szerint a nyugati gazdasági csoda találkozott azzal a szimpátiával, amelyet a kommunizmus elől menekülő magyarok Nyugaton élveztek. A fejlett

¹ KECSKÉS D. Gusztáv: Egy globális humanitárius szervezet munkás kezdetei. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) és az 1956-os magyar menekültek. *Nemzet és Biztonság*, 2016/4. 128–142.

² GATRELL, Peter: *The Making of the Modern Refugee*. New York, Oxford University Press, 2013. – COHEN, Daniel: *In war's wake: Europe's displaced persons in the post war order*. New York, Oxford University Press, 2012. Idézte: ROBERT, Tiphaine: Mindennek ellenére. Az 1956-os menekültek hazatelepülése (1956–1961). *Múltunk*, 2016/3. 95.

³ VERITAS-est 2017. november 7. Az 56-os magyar emigráció. Beszélgetőtársak: Kecskés D. Gusztáv, Rác János. Moderátor: Marinovich Endre.

országoknak égető szükségük volt a magyar munkáskezekre, miközben a magyarok kifejezetten profitálhattak a kommunistaellenes hangulatból is. Ennek nem mond ellent, hogy egyes országok, például az Egyesült Államok és Belgium kifejezetten szelektáltak, kiket és miképpen engednek be a hazájukba. Miért ne tették volna? Hiszen többek szerint ez természetes, még ha segíteni kell, akkor is.

Tehát mindenki nyert: a menekültek a Nyugat önzetlenségének és gazdasági fejlettségének köszönhetően új hazát találtak, miközben a befogadó országok hasznos munkáskezekre tettek szert.

Mások másként vélekednek erről. Ezt tekinthetjük eltérő narrációnak, de talán helyesebb árnyaltabb konstrukciónak nevezni. Ezen elemzések, amelyekhez a tanulmány írója is igyekszik hozzájárulni, több ponton is képesek támadni ezt a fentiekben röviden ismertetett narratívát. Tévedés azt gondolni, hogy minden ország éppen a magyarok érkezésekor enyhítette a bevándorlási törvényeit.

Az Amerikai Egyesült Államok bevándorlási törvénye nem akkor, mintegy magától változott meg, amikor a menekültek megérkeztek. Az amerikai szuperhatalom területén az 1952-ben elfogadott McCarran–Walter törvény volt érvényben, amely kvóta szerint fogadta be az Egyesült Államokban letelepedni szándékozókat. Egy évben csak meghatározott számú kelet-európai, s ezen belül magyar érkezhettek volna az Államokba; nem volt ez másképpen 1956 késő őszen, telén sem. Az 1952-ben elfogadott törvény célja az volt, hogy konzerválja az észak-amerikai szuperhatalom nemzetiségi arányait. Egyik nemzetiség sem erősödhetett tovább a másik kárára. Ez a mesterségesen megállapított arányszám gyakorlatilag már a születésekor megbukott. Kénytelenek voltak egy plusztörvénnyel a megállapított számokon felül lehetőséget biztosítani a bevándorlóknak. Az 1953-ban hozott jogszabály alapján kétszáz-ezer főnek kínáltak lehetőséget az Egyesült Államokban való letelepedéshez. 1956-ban ebből még nagyjából 6000 fő számára maradt hely és lehetőség; tulajdonképpen nem történt más eleinte, csak a törvényhez csatolt kiskaput kihasználva érkeztek meg a kellően kiválogatott, kimazsolázott magyarok az Egyesült Államokba.⁴

A gond csak az volt, hogy a magyar menekültek többsége Amerikába vágyott. Ráadásul 1956 decemberétől egyre nehezebb lett az átjutás az osztrák határon; nem egy esetben a magukról és a térképről elfeledkezett szovjet katonák még osztrák területen is üldözték a magyarokat. Hiába helyezték el a helyi csendőrség kis osztrák zászlókat a határpontosság miatt, ez sem mindig zavarta őket. A *Time* magazin egyik cikke szerint az 1952-es törvény kidolgozója, Francis Walter, Pennsylvania Demokrata párti képviselője is tett egy kirándulást az osztrák határhoz, és ott szemtanúja volt egy olyan üldözésnek, amelyben lelőtték a magyar menekültet. A lap sze-

⁴ Sós Péter János: *Magyar exodus*. Budapest, Gondolat, 2005. 80.

rint a politikus ekkor határozta el, hogy hazatérve támogatni fogja a magyarok számára fenntartott kvóta 17 ezer főre emelését.⁵ Tehát éppen a magyar menekültek és a kialakult, egyáltalán nem várt helyzet miatt kénytelenek voltak ideiglenesen felfüggeszteni a McCarran–Walter törvényt. Ezzel kétségtelenül nagyszámú magyar menekültnek segítettek.

Valójában ahhoz, hogy megérthessük, a menekültek pontosan mit is éltek át, és megtudjuk, milyen körülmények közé kerültek, mennyi munkájukba került, hogy befogadó államaik hasznos polgárai legyenek, a kutatóknak egy teendőjük lenne, vagy lett volna: minél több életútinterjút kellett volna készíteni az egykori magyar emigránsokkal. Magam részéről ezt kíséreltem meg egy kötetben megtenni 2017-ben.⁶ Csepp volt ez a tengerben, és nem tudta orvosolni a sok elkészítetlen és a múltó miatt már fel sem vehető beszélgetés hiányát; mindenesetre ezzel is próbáltam árnyalni az egyoldalú narratívát. Azonban az események óta több mint hatvan év telt el, így a még életben lévők többsége nyolcvanéves is elmúlt már. Nehéz megállapítani, hogy mostani véleményük mennyiben befolyásolja akkori tapasztalataikkal kapcsolatos reflexióikat.

Jogos lehet az a kérdés, hogy pontosan kik voltak, akik elmentek? Állnak-e rendelkezésünkre, és ha igen, akkor milyen adatok? Több minden is a segítségünkre van. Egyrészt olvashatóak az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának hivatalos statisztikái. Kétségtelen, hogy a világszervezet a mai napig is saját sikerének érzi a történeteket. Nem véletlenül; szinte ez az egyetlen olyan huszadik századi esemény, amelyet az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága maradéktalanul megoldott, éppen ezért nem is várhatjuk el, hogy ne üdvörtörténetként domborítsa ki a saját szerepét az eseményekben. És ezzel mind a kutatók, mind az érdeklődő olvasók szembesülhetnek. Pontosan ezért kell a statisztikai adatokat és saját értékeléseiket önnön tevékenységükről kritikai górcső alá helyezni. E narrációk között feszülő ellentét az a tanulmány sem tud lényegesen változtatni, ám az újabb adatok tükrében igyekszik árnyalni a téma tárgyalását. Különösen azért, mert az ENSZ menekültügyi üdvörtörténetének készpénzzé váltása esetén éppen a menekültek saját beilleszkedésük érdekében elkövetett erőfeszítései válnak teljesen irrelevánssá.

Mivel nem áll rendelkezésünkre elegendő mennyiségű életútinterjú, bármilyen adat hasznos lehet, s bár vannak statisztikáink a magyar menekültekről, amelyet a KSH, illetve az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága szolgáltat a számunkra, sőt ezeken kívül a Nemzetközi Vöröskereszt vagy az osztrák belügyminisztérium is

⁵ Refugees: The Huddled Masses. *Time*, 1956. december 3. [7].

⁶ RÁCZ János: *Magyarországról jöttünk, mesterségünk címere: életrevalóak*. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2017.

készített kimutatásokat, ám amint azt Murber Ibolya is megjegyezte, „eltérő forrásokra támaszkodva, eltérő módszerekkel igyekeztek megbecsülni” a Magyarországról távozók számát.⁷ Állításai szerint a KSH lényegében az ENSZ adataira támaszkodva határozta meg azt a 180 ezer főt, aki Ausztriába menekült.

Ám kérdés, hogy akadnak-e nem hivatalos úton készített, szintén önbevalláson alapuló és a korszakban készített adatfelvételek, amelyek érdekes részletekkel szolgálhatnak, és újabb részadatokkal gazdagíthatják tudásunkat. Érdemes lenne valamennyi magánforrást is feltárni és bemutatni ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk. Kérdés, hogy vannak-e egyáltalán egy-egy ausztriai városhoz, községhez és magán-személyhez kapcsolódó menekültekkel foglalkozó összeírások; és ha akadnak ilyen dokumentumok, akkor milyen következtetéseket vonhatunk le segítségükkel?

EGY KÖNYVECSKE ÉS LEHETŐSÉGEI

Smuk András, az Európa-Club elnöke 2017. februárban Bécsben, a Collegium Hungaricum és a VERITAS által szervezett közös konferencián azzal kereste meg intézetünket, hogy birtokába került egy dokumentum, ami 1956-os menekültekkel kapcsolatos adatokat tartalmaz. A füzetben 1460 ceruzával és tollal rögzített bejegyzés található különböző kézirással. A meglepetésen túl az első kérdésünk az volt, hogy miképpen keletkezett ez a forrás. Smuk András és Intézetünk tudományos vezetője, Ujváry Gábor, majd Intézetünk főigazgatója, Szakály Sándor a velem történt egyeztetés után a füzet fotómásolatát továbbította a számomra. A forrás a birtokomba került, azzal a céllal, hogy amennyiben lehetséges, készítsek egy tanulmányt az adatok segítségével.

Smuk András továbbította számomra azt a levelet is, amely arról informált, hogy miképpen is keletkezett a könyvecske. Ebből kiderült, hogy a dokumentumot Nadas Róbertné küldte el egy televíziós műsor után Smuk Andrásnak, még 2014-ben. A levele szerint férje, Nadas Róbert és családja Burgenlandban éltek, apósa, Nadas Sándor Hanságújmajorban az Eszterházy-uradalom főintézője és fővadásza volt. Nadas Róbert apja nyomdokain a Mosonmagyaróvári Akadémia elvégzése után ugyanitt volt segédtsízt és intéző. Az 1923-ban született fiatalember és családjának intézői lakása az andai határnál volt.⁸ Andau és Andau hídja legenda volt az 1956-os menekültek és a nyugati újságírók számára is. 1956 végéig sokan éppen ezen a faalkotmá-

⁷ MURBER Ibolya: Az 1956-os magyar menekültek Ausztriában: menekültlét és integráció. http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2017/05/murberi_16_3.pdf (2019. november 24.)

⁸ Nadas Róbertné levele Smuk Andrásnak. 2014. június 4. A kézzel írt levelet Smuk András küldte el a számomra.

nyon keltek át a Hansági-főcsatornán, remélve, hogy a szabad világ segíteni fog nekik. James Michener amerikai újságíró külön riportkönyvet is írt andai kalandjairól a menekültekkel készített beszélgetései alapján.⁹

Nádas Róbert és családja a megfelelő helyen volt a megfelelő időben. Háromezer magyarnak segítettek; együttműködtek az osztrák Vöröskereszttel, vizet és élelmet biztosítottak a magyar menekülteknek. A mentési munkában Nádas Róbert édesanyja, Jura Anna, illetve a testvére, Nádas Aliz is aktívan részt vettek.

Nádas Róbert felesége 2016. március 2-án kelt írásában így mesélte el a történeteket: „Az intézői lakban meleg teával, kekszfélével, egyéb ennivalóval várták az érkezőket, és szóltak a segélyszervezeteknek (Vöröskereszt, Máltaiak), ill. magánembereknek, hogy hány ember jött éppen, akiknek további segítség kellene. Az Esterházy család is segített, és maguk az osztrákok is. Voltak olyanok, akiknek rokonai szálai voltak Bécsben, Hollandiában vagy éppen Svédországban. Apósom és a Nádas család összeírták egy fekete könyvbe az intézői lakban megfordult menekülteket, név, születési év, magyar lakcím adataikat jegyezték fel. Az intézőlakban összesen kb. 4 ezer ember fordult meg 1957. februárig. Apósom traktorokat indított az osztrákok által kijelölt menekülttáborokba, ahol fegyelmetten gyülekeztek a menekültek és várták, hogy továbbítsák őket, főleg azok reménykedhettek, akiknek voltak rokonai külhonban. A segélyszervezetek ruhával, élelemmel, a papírok beszerzésével segítették a menekülteket.”¹⁰

Sőt át is léptek magyar területre, ismerték a határszakaszt és azokat az öröket, akik mellett egyszerűbb volt megkísérelni az illegális határátlépést. A kisgyermekes várható sírását mákolajjal igyekeztek orvosolni. Ismerték azt a szakaszt is, ahol a megbontott szögesdrót-akadályon keresztül lehetett átjutni osztrák területre.¹¹

Nádas Róbert édesapja arra kérte az emigrálókat, hogy rögzítsenek magukról adatokat a – Smuk András által hozzánk eljuttatott – füzetecskébe. Az első rubrikába valószínűleg az andai megérkezés dátumát rögzítették, amelyek közül a legkorábbi 1956. november 27-e, az utolsó adatfelvétel 1957. június 25-e. 1460 sorban nevek, születési adatok, családi állapottal kapcsolatos bejegyzések, foglalkozások és lakcímek követik egymást. Az adatfelvétel célja csupán annyi volt, hogy a Nádas család később beazonosíthassa azokat a menekülteket, akik már a táborból vagy a befogadó országokból küldtek számukra üzenetet. A könyvecske pusztán az eligazodást segítette, más szerepe és funkciója nem volt.

⁹ MICHENER, A. James: *A híd Andaunál*. Budapest, Flitter, 1994.

¹⁰ Sáskáné Nádas Ágnes számomra elküldött írása, amelyet Nádas Róbertné készített 2016. március 2-án.

¹¹ Sáskáné Nádas Ágnes elmondása alapján. 2019. október 11.

Mit üzennek nekünk a sorok több mint hatvan évvel a történetek után? Használható-e a bevezetésben foglalt narrációk, állítások közötti eligazodásra? Aligha. Ettől függetlenül is érdemes áttekinteni mindazt, amit elénk tár ez az eddig ismeretlen forrás.

NÉHÁNY TÁBLÁZAT ÉS MAGYARÁZATAI

Az 1460 bejegyzésben jelezték a gyermekek számát, amennyiben azokat is magával hozta az illető. A gyermekekről általában nem tudunk meg sokat, sem az életkorukat, sem a nemüket. Ez csak abban az esetben derül ki, amennyiben külön sorban vették fel a gyermek adatait is. Többnyire ez az iskoláskorú és idősebb vagy már felnőttnek számító fiatalok esetében történt így. A füzet szerint összesen 2024 menekült találkozott a Nádas-családdal.

Igyekeztem összeállítani a legfontosabb szempontok szerint készített táblázatokat, amelyek szigorúan a Nádas Róbert és családja által készített forrás alapján segíthet minket jobban átlátni a történeteket.

Az első a nemek közötti megoszlást tartalmazza:

Férfi	Nő	Házas	Gyermek
1069	663	274	402

A nemek közötti megoszlás a Nádas-féle füzetben nem teljesen ugyanazt a különbséget mutatja, mint amit a hivatalos és teljesebb statisztikákban is olvashatunk. A nők és a férfiak aránya a szakirodalom szerint egyharmad-kétharmad, az utóbbiak javára. A kapott dokumentum szerint a Nádas családhoz érkező menekültek több mint a fele nő volt. Az eltérés az ENSZ vagy a Vöröskereszt statisztikáival szemben nem ad okot a kételkedésre, egyik vagy másik forrás hitelességével kapcsolatban. Elképzelhető, hogy az andai menekültutakat különös gyakorisággal a családok használták az illegális határátlépés céljából. Az okok között leginkább ennek a lehetőségnek az ismertsége és kedveltsége eredményezhette azt, hogy a kisgyermekkel érkezők is ebben bíztak a leginkább. Ellenben az is látható az adatokból, hogy a nők kisebb része, kevesebb, mint a fele, egy férfi feleségként érkezett Ausztriába. Tehát a nők többség elsősorban hajadonként lépett osztrák földre.

Érdekes, de talán soha fel nem tett kérdés, hogy vajon az ország minden egyes részére igaz ez? Milyen volt ez a megoszlás a fővárosban? Különösen azért fontos ez az adategyüttes, mert a legtöbben éppen a forradalom és szabadságharc küzdelmeinek leginkább kitett Budapestről menekültek el.

Bp. férfi	Bp. nő	Bp. házas	Bp. gyermek
605	443	182	246

A Nádas-füzet adatai szerint Budapestről majdnem kétszer annyi nő érkezett, mint vidékről. A budapestiek nagyobb menekülési szándéka csak részben magyarázható a tömegközlekedési eszközök és a vasút jobb hozzáférhetőségével, nem is beszélve a fővárosi nők nagyobb emigrálási hajlandóságával. Külön kiemelendő, hogy a Budapesten kívülről érkező egyedülálló férfiak számaránya jóval magasabbnak tűnik az adatok alapján. Vidékről kevesebb, feleannyi nő érkezett a Nádas-féle dokumentum szerint; a független vagy családos dolgozó nő sokkal inkább a fővárosra volt jellemző. Feltehetőleg ez állt a nagyobb budapesti mobilitásuk hátterében. Ám azt sem szabad elfelejteni, hogy a forradalom és szabadságharc központi történéseinek helyszíne Budapest volt. Ez is hathatott a nőkre. Érdekes, hogy a vidékről menekülő nők közel fele házasként, azaz a férjével együtt emigrált Magyarországról.

Nem budapesti [NB] férfi	NB nő	NB házas	NB gyermek
464	220	92	156

Nyilván akad más is, amivel magyarázni lehet a budapestiek jelentősebb emigrálási hajlandóságát; szerencsére a füzet ehhez is segítséget nyújt a számunkra, ugyanis az adatközlők egy része – 537 bejegyzés – megadta a pontos lakcímét; azaz rendelkezünk kerületi adatokkal is. Érdeemes egy ezzel kapcsolatos nagyobb táblázatot is görcső alá vennünk.

I. kerület	21 fő	2 gyermek	2 házaspár
II. kerület	34 fő	9 gyermek	7 házaspár
III. kerület	18 fő	5 gyermek	4 házaspár
IV. kerület	10 fő	1 gyermek	1 házaspár
V. kerület	27 fő	8 gyermek	4 házaspár
VI. kerület	60 fő	10 gyermek	9 házaspár
VII. kerület	114 fő	34 gyermek	25 házaspár
VIII. kerület	42 fő	13 gyermek	9 házaspár
IX. kerület	33 fő	13 gyermek	9 házaspár
X. kerület	16 fő	5 gyermek	5 házaspár
XI. kerület	17 fő	4 gyermek	4 házaspár
XII. kerület	19 fő	6 gyermek	4 házaspár
XIII. kerület	53 fő	15 gyermek	7 házaspár

XIV. kerület	31 fő	5 gyermek	5 házaspár
XV. kerület	12 fő	5 gyermek	3 házaspár
XVI. kerület	4 fő	3 gyermek	2 házaspár
XVII. kerület	6 fő	gyermek nincs	2 házaspár
XVIII. kerület	8 fő	3 gyermek	3 házaspár
XIX. kerület	5 fő	1 gyermek	2 házaspár
XX. kerület	18 fő	5 gyermek	4 házaspár
XXI. kerület	13 fő	4 gyermek	2 házaspár
XXII. kerület	1 fő	3 gyermek	nincs házaspár
Csepel	5 fő	2 gyermek	1 házaspár
Kispest	4 fő	8 gyermek	3 házaspár
Újpest	6 fő	2 gyermek	2 házaspár
Újpest-Rákospalota	1 fő	nincs gyermek	nincs házaspár

Elsőre a táblázat alapján azt gondolhatnák, hogy ezek a számok csak azt mutatják, hogy a népesebb kerületekből logikusan többen választották a menekülést. Ez az érvelés azonban nem teljesen helytálló. 1949-ben és 1960-ban, tehát jóval az emigrációs hullám után Budapest legnépesebb kerülete Józsefváros, a VIII. kerület volt. 140, illetve 143 ezer fővel.¹² Ám a Nádas-féle forrás szerint nem onnan, hanem a VII. kerületből mentek el a legtöbben.

A füzet ilyen szempontból értékelhető adatai szerint a legkevesebben a XXII. kerületből, a mai Budapest határait figyelembe véve Rákospalotáról, a XXII. kerületből, a XIX. kerületből és a XVII. kerületből távoztak. Az igaz, hogy amennyiben a népesség már vázolt számadatai alapján igyekszünk magyarázni ezt, akkor a XVII. kerület telitalálatnak tűnik; az 1949-es adatok szerint Rákosmentén (Rákoskeresztúron, Rákoscsabán, Rákosligeten, Rákoshegyen) 36 ezren laktak; a XXII. kerület Nádas-féle számai is érthetők; a már említett kimutatás szerint 33 ezren éltek itt. Ellenben a XIX. kerületben 63 ezren éltek 1949-ben.¹³

És nem is értünk végére az ügynek, hiszen az 1949-es adatok szerint az I. kerületben éltek a legkevesebben, 32 ezren.¹⁴ Ám a könyvecske szerint mégsem onnan menekültek el a legkevesebben. Ráadásul a forrás alapján a XIII. kerület, amely mind 1949-ben, mind 1960-ban Budapest második legnépesebb kerülete volt, több menekültet regisztrált, mint Erzsébetváros. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a legjelentősebb felkelőcsoportok éppen a Nagykörúton, az Üllői úton, Józsefvárosban szerve-

¹² SZABADY Egon: Magyarország népességszámának alakulása. A népszámlálások adatai alapján. *Demográfia*, 1960/1. 17. (A továbbiakban: SZABADY, 1960.)

¹³ Uo.

¹⁴ SZABADY, 1960. 17.

zódtek. Éppen itt okozta a legnagyobb pusztítást a szovjet csapatokkal szembeni harc. Természetesen a pusztítást a VII. kerületi lakások és házak sem kerültek el. Arra vonatkozóan, hogy az '56-os forradalom és szabadságharc alatt keletkezett károk milyen mértékűek is voltak, elegendő a kerületi tanácsok üléseinek jegyzőkönyveit tanulmányoznunk. Erzsébetváros épületei is jelentősen megrongálódtak. A VII. kerületi tanács 1957. március 29-i ülése szerint a városrészben, az üveggázokat is figyelembe véve, összesen 1892 lakás sérült meg. A kárt szenvedett épületek száma 254 volt, könnyebben sérült 169, közepesen 39, súlyosan 46. A Rákóczi út 56. és 72. szám alatti házakat lebontandónak nyilvánították.¹⁵

Józsefvárosban ennél is nagyobb volt a baj. Az épületek 41 százaléka szenvedett valamilyen sérülést. Az 1165 épületben keletkezett kár mellett összesen 3280 lakás szenvedte el a szovjet csapatok pusztításait. 11 épületet lebontandónak ítélték.¹⁶ Ezek alapján is az lenne az indokolt, ha a Nadas-féle füzet bejegyzései ezt visszatükröznék. Ám amint azt bemutattam, nem ezeket az adatokat sikerült visszaigazolnom.

A menekülés választása nem ilyen logikák mentén zajlott. Van-e egységes oka a menekülésnek vagy nincs? Csak egyéni válaszok léteznek az 1956. november 4-e után előállt helyzetre?

Mint látható a Nadas-féle forrásból, azon fővárosi kerületekből távoztak többen, ahol számosabban éltek, jelentősebb felkelőcsoportok működtek, és ennek köszönhetően nagyobb mértékben károsodtak a harcok során az épületek; ebben a tekintetben némi korreláció felfedezhető az adatokban. Ám ez nem minden. Az adatok közötti összefüggések korántsem jelentik azt, hogy megtaláltuk a megoldást.

A kérdések megválaszolásához nem a statisztikai adatokat, hanem az oral historyt kell, vagy az események óta eltelt idő miatt kellene segítségül hívni. Régi vita, és nem kevés fejtörést okozott már, hogy van-e egyáltalán olyan általános oka a menekülésnek, amely minden egyes '56-os emigránsra igaz. A Kádár-korszakban a fiatalok kalandvágyával, a hazug „imperialista propagandával”, illetve gazdasági okokkal magyarázták a döntésüket.

Nyilván nehezen lehet a szovjeteknek alárendelt felelőtlen gazdaságpolitikát nem feltüntetni a menekülési hullám okaként, de fontos rögzíteni, hogy a tömeges emigrálás 1956. november 4-e után kezdődött. Azelőtt az osztrák és jugoszláv határhoz közeli településekről főként a Rákosi-rendszer kiszolgálói, és az ÁVH-s határőrök fogták menekülőre. A szabad Ausztriához hasonló független Magyarországról szőtt álmok a nagy többség számára az 1956. november 4-i második szovjet beavatkozás-

¹⁵ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) XXIII. 207. a. 1./1. kisdoboz VII. kerületi tanácsülései. 1957. március 29. Beszámoló a két tanácsülés között végzett munkáról. 19.

¹⁶ BFL XXIII. 208. a.1./2. kötet VIII. kerületi tanácsülései. 1957. február 13. Tájékoztató a kerület helyzetéről. 38.

sal véget értek. Sokan nemcsak a megtorlástól, hanem attól is tartottak, hogy sokkal rosszabb lesz. Elvesztették a reményt: amint Király Mária egykori '56-os emigráns visszaemlékezésében megfogalmazta, ők a reménytelenség menekültjei voltak.¹⁷

Budapesten kívül két nagyobb várost adtak meg a leggyakrabban a könyvecskében az emigrálók lakcímeiként: Debrecent és Miskolcot. Győr, Sopron vagy Mosonmagyaróvár nem szerepel jelentősebb adatmennyiséggel a füzetben. Ezen nem kell csodálkoznunk, hiszen az Ausztriába érkezés első időpontjaként 1956. november 27-ét adták meg. A nyugati határhoz közelebb eső településekről már 1956. november 4-én jelentősebb menekülthullámok indultak Ausztriába. Nyilván az ország nyugati feléből nem kellett napok, hogy eljussanak a hön áhított szabad világba.

A Nádas-féle forrás segítségével készíthető egy olyan táblázat is, amely 1956. november 27-től mutatja meg számunkra, hogy pontosan mikor érkeztek meg nagyobb számban Andauba. A monostarcasai, vagy ismertebb nevén andaui hidat a szovjet katonák 1956. november 21-én felrobbantották, amire a menekültek elmondása szerint délután öt órakor került sor, s a híd közepén nagyjából húsz métert semmisítettek meg.¹⁸ Ennek ellenére továbbra is Andauba érkezett a legtöbb menekült. Csónakkal keltek át a Hansági-főcsatornán, vagy egyszerűen lábbal átgázoltak rajta, esetleg a híd roncsain vergődtek át Ausztriába. Ladikokat viszonylag egyszerű volt szerezni, mivel a főcsatorna Andauhoz közel eső szakaszán kotróhajók dolgoztak, melyek rendelkeztek csónakokkal is. A közeli Jánossomorján sokszor kaptak segítséget, az ott lakók közül többen kalauzolták a menekülőket Andau irányába.¹⁹

Közel hetvenezer ember ezen az úton keresztül jutott el a hírhoz. Ez a megoldás kivívta a legforgalmasabb menekültút vonal titulását is. Hiába semmisítették meg a hidat, a menekülőút vonal kedveltsége szinte töretlen maradt. Természetesen a Nádas-féle füzet nem az összes Andauba érkező nevet tartalmazza, de egy kisebb szeletét villantja fel azon menekülteknek, akik esetleg a fentebb vázolt módon léptek át a határon.

¹⁷ KIRÁLY Mária: *Így történt. Az 1956-os forradalom három testvért Svájcba sodort*. Budapest, Novum Pro, 2015.

¹⁸ HESS, Michael: A mosontarcasai (andaui) híd mítosza. In: *Álomból rémálomba. Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Szerk. HORVÁTH Sándor–KOLNHOFFER Vince–BAYER, Pia–MÖBNER, Christine. Szombathely, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2006. 122.

¹⁹ Smuk András elmondása alapján.

Időpont	érkezők	férfi	nő	gyermek
1956.11.27.	87 fő	43	21	23
1956.11.28.	65 fő	35	17	13
1956.11.29.	68 fő	29	20	19
1956.11.30.	99 fő	42	31	25
1956.12.01.	216 fő	123	71	22
1956.12.04	88 fő	43	22	23
1956.12.06.	187 fő	85	65	37
1956.12.09.	151 fő	77	53	21
1956.12.10.	1 fő	1	–	1
1956.12.11.	14 fő	7	6	1
1956.12.12.	20 fő	9	6	5
1956.12.13.	38 fő	23	11	4
1956.12.16.	241 fő	115	64	62
1956.12.18.	38 fő	19	12	7
1956.12.19.	72 fő	35	22	15
1956.12.20.	26 fő	12	8	6
1956.12.21.	122 fő	72	31	19
1956.12.22.	31 fő	12	12	7
1956.12.23.	73 fő	58	26	15
1956.12.25.	18 fő	11	5	2
1956.12.26.	84 fő	33	32	19
1956.12.28.	14 fő	6	6	2
1956.12.29.	64 fő	18	20	8
1956.12.30.	27 fő	17	7	3
1956.12.31	34 fő	10	17	7
1957.01.01.	52 fő	22	19	11
1957.01.02.	13 fő	7	5	1
1957.01.03–04.	19	10	5	4
1957.01.05.	2	2	–	–
1957.01.06.	21	13	6	2
1957.01.07.	32	17	9	6
1957.01.08.	21	12	7	2
1957.01.09.	27	16	9	2
1957.01.10.	11	4	4	3
1957.01.11.	8	4	3	1
1957.01.12.	15	10	5	–
1957.01.13.	1	1	–	–
1957.01.14.	3	3	–	–

Időpont	érkezők	férfi	nő	gyermek
1957.01.15.	3	1	1	1
1957.01.21.	1	–	–	–
1957.01.22	2	1	1	–
1957.01.24.	2	1	1	–
1957.01.25.	1	1	–	–
1957.01.27.	4	2	2	–
1957.01.28.	1	1	–	–
1957.02.09.	3	3	–	–
1957.02.12.	5	1	1	3
1957.02.13.	1	1	–	–
1957.06.25.	1	1	–	–

Amint látható, a Nadas-féle forrás szerint 1956. december 16-án „regisztráltak” a legtöbben a kis füzetbe. Aznap összesen 241 ember találkozott a segítőkész családdal. A füzet adatai szerint ez csak azért történt így, mert aznap több család és gyermek érkezett a szokásosnál. Valójában 1956. december 1-jén regisztrálták a könyvecskébe a legtöbb nőt és férfit. Amennyiben a nagyobb és teljesebb statisztikákra fókuszálunk, akkor 1956. november 23-án, azaz még mielőtt a Nadas-féle füzetbe az első bejegyzést rögzíthették volna, érkezett Nyugatra a legnagyobb létszámú (8537 fő) csoport.²⁰

Az a könyvecske adatai alapján bátran kijelenthető, hogy sok családos választotta a „szabadság hídját” a Nyugatra jutáshoz. A 402 gyermek regisztrálása nem kevés, amennyiben figyelembe vesszük, hogy 1460 sort tesz ki a lista. Valószínűleg az andai átkelés tűnt a legkevésbé vadregényesnek. Mivel ez volt a legbiztosabb lehetőség az átjutásra, különösen kezdetben, a családdal menekülők sokkal inkább ezt az utat választottak.

A Smuk Andrástól kapott dokumentum tekinthető úgy is, mint a tetőpont utáni mérést részben segítő forrás, amelyből kiolvasható, hogy az Ausztriát és az andai utat választó menekültek száma 1956 decemberétől, különösen december végétől csökkenni kezdett. Ezt nem a híd részleges fizikai megsemmisítése okozta, sokkal inkább a magyar és szovjet határőrizet szigorodása eredményezte. Érdekes volna az andai listát egy hasonló, ám jugoszláv adatokkal számoló helyi adathalmazzal összevetni, hogy pontosabban behatárolhassuk napra pontosan a fordulat időpontját. Különösen azért is, mert Hegedüs András tanulmánya szerint a délszláv állam kez-

²⁰ Soós Katalin: Az 1956-os magyar menekültek a statisztika tükrében. *Levéltári Szemle*, 2002/3. 56.

detben nem közölt hivatalos adatokat a menekültek pontos számáról; az első sajtócikket 1957. január 21-én publikálták, amelyben 7958 emigráns addigi érkezéséről számoltak be.²¹ Egy nappal később 643 személyről szóló híradást publikáltak.²²

Ezt követően jutunk el a legfontosabb kérdéshez, amelyről a közvéleménynek is vannak víziói. A magyar emigránsok kvalitásairól van szó. Az 1956-os menekültek képzettségéről, tudásáról legendák szövődtek és szövődnek manapság is. Nem véletlen, hogy a *The New York Times* egyik írása a legjobb bevándorlóknak minősítette őket a New Jersey-i Camp Kilmer tábor egyik vezetőjének gondolatait idézve: „Ha áttelepít harmincezer amerikai Kaliforniába, sokkal több személyes probléma adódott volna, mint amely ezeknél az embereknél felmerült. Lennének emberek, akik whiskyt vedelnének és olyanok, akik panaszkodnának. Akadnak problémáink, de kevesebb, mint azt bárki várta volna.”²³ Azt elfelejtették hozzátenni, hogy azért az általuk elvártak szerint válogattak a menekültek között. Nehezen képzelhető el, hogy ez nem játszott szerepet a tisztviselő véleményében.

A Nádas-féle dokumentum alapján készítettem egy táblázatot, amely a foglalkozási megoszlásokat tartalmazza. Sajnos, éppen a foglalkozási rubrika kitöltésénél talákoztam a legtöbb problémával: 371 bejegyzés esetén egyáltalán nem lehetett megállapítani a foglalkozást. Azok szinte olvashatatlanok voltak. Ezen kívül több esetben is nehezen volt kibogarázható az adat.

Fizikai munkás	673
Szellemi foglalkozású	199
Egyetemista	20
Diák	60
Háztartásbeli	55
Egyenruhás (katona, rendőr, börtönőr)	3

A fenti táblázat azért magyarázatra szorul: szellemi foglalkozásúak közé soroltam a tisztviselőket és a technikusokat is, miközben a fizikai dolgozókat összesítő adatok között megtalálhatjuk az ápolókat is. Természetesnek érzem, hogy a szellemi munkások között nemcsak a diplomások találhatók meg. Ezért készítettem egy olyan táblázatot is, ahol külön a diplomával rendelkező menekültek arányait közlöm.

²¹ HEGEDŰS Attila: Magyar menekültek Jugoszláviában. 97. http://acta.bibl.u-szeged.hu/5501/1/belvedere_kk_017_095-103.pdf (2019. szeptember 18.)

²² Uo.

²³ Hungarian Refugees blend easily into U.S. Way of life. *New York Times Magazine*, 1957. március 24. http://www.osaarchivum.org/files/holdings/selection/rip/4/pc/300-5-46--7-2-2_000222.jpg (2012. november 19.)

Jogász	5
Mérnök	14
Építész	6
Orvos	9
Tanár, Tanító, Tanárnő	10
Vegyész	13

A KSH-nak a menekültek teljes spektrumát átfogó adatai szerint az önmagukat eltarthatni képes, felnőtt emigránsok 25 százaléka volt szellemi dolgozó, amely nagyjából hasonló arányokat mutat a Nadas-féle füzetből kiolvasható számokkal.²⁴ Bár ez utóbbi esetében inkább több mint harminc százalék azoknak az aránya, akik valamilyen szellemi tevékenységből tartották el magukat. A korabeli statisztikában ez utóbbiak közül igazán magas, kétharmad az értelmiségiek aránya.²⁵ Ehhez hozzátehetjük, hogy rengeteg egyetemista is „lábbal szavazott” a Kádár-rezsimről, azaz elmenekült Magyarországról: a KSH jelentése szerint 3200 egyetemista és főiskolás; ez az összes magyarországi felsőoktatásban tanuló diák több mint 11 százaléka volt.²⁶ Látható, hogy valóban súlyos veszteséget jelentett az országnak ennyi értelmiségi távozása. Ugyan a felsőoktatási hallgatókat Magyarországon még nem tekintik értelmiséginek, de a nyugati világban ez már 1956-ban sem így volt. A füzetből elkészített táblázat szerint az értelmiségiek jelentős részét a mérnökök, tanárok és orvosok alkották.

A fizikai dolgozók legmagasabb aránya, kétharmada a mezőgazdaságban tevékenykedett. A Nadas-féle könyvecske alapján a mezőgazdaságból önálló keresettel rendelkezők száma 50 fő. Ezek alapján úgy tűnik, hogy vagy az andai utat használták kevesebben, vagy nagyobb részük közvetlenül 1956. november 4-e után döntött a távozás mellett, és amikor az első bejegyzés megszületett a könyvben – 1956. november 27-én –, már kevesebben voltak, akik ezzel a foglalkozással vágtak neki az ismeretlennek.

A KSH feljegyzése szerint az emigrálók több mint fele a 25 év alatti menekültekből került ki. Egyharmadukat a 25 és 39 év közötti korosztály adta.²⁷ Érdemes volt ebben a tekintetben is készíteni egy táblázatot a Smuk Andrásról kapott forrás alapján.

²⁴ Ld. KSH jelentés az 1956-os disszidáltakról. *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*, 1991/4. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00008/pdf/11.pdf> (2019. szeptember 20.)

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

Születési év	Fő
1873	1
1889	1
1890	3
1891	3
1892	3
1894	2
1895	2
1896	6
1897	2
1898	7
1899	1
1900	6
1901	7
1902	14
1903	7
1904	13
1905	12
1906	13
1907	17
1908	7
1909	18
1910	25
1911	22
1912	18
1913	25
1914	20
1915	21
1916	19
1917	13
1918	15
1919	19
1920	30
1921	45
1922	45
1923	34
1924	33
1925	37
1926	34

Születési év	Fő
1927	36
1928	48
1929	44
1930	52
1931	52
1932	50
1933	52
1934	56
1935	68
1936	86
1937	76
1938	59
1939	51
1940	48
1941	24
1942	16
1943	4
1944	3
1945	2
1946	7
1947	3
1948	5
1949	1
1950	1
1951	1
1952	2
1953	1
1954	1
1955	1
1956	1
[olvashatatlan évszám]	6

A KSH jelentés adatait alátámasztja a Nadas-féle forrás; a legtöbb könyvecskében regisztrált menekült 1936-ban (86 fő), illetve 1937-ben látta meg a napvilágot (76 fő). A fiatal felnőttek legfiatalabbjai, a 19–20 éves korosztály adta az andai lista képzeletben rajzolt adatgörbéjének a tetőpontját. A még tizenkilencedik században születettek, illetve a legfiatalabb kisgyermek és csecsemők ennek a nem szabályos sinusgörbének a két végpontján helyezhetők el.

Ezen tételek legbeszédesebb részét, a fiatalok kiemelkedő számarányát akkor érthetjük meg, ha összevetjük az 1956-os forradalom és veszteséglista százalékos adataival. A harcokban életüket veszítették 44 százaléka nem töltötte be a huszonötödik életévét. Tagadhatatlan, hogy az 1956-os forradalom csodája a fiataloknak köszönhető; nem véletlenül ők hozták a legnagyobb áldozatokat, és ők adták az emigrálók többségét is. Az andai lista szerint a menekülők közül kiemelkedett a forradalom idején huszadik életévüket betöltők korosztálya, azok, akik gyermekfejjel éltek meg a második világháborút és kamaszként tapasztalták meg Rákosi-rendszer borzalmait. S éppen 1956-ban váltak a háború utáni első magyar generáció meghatározó arcaivá.

AZ OKTATÁS A MEGOLDÁS?

A forradalomban szerepet vállalt fiataloknak, amennyiben nem a menekülést választották, szembe kellett nézniük a megtorlással. Ez utóbbi rendszeréről már sokat írtak,²⁸ ám az oktatáspolitikai forradalom utáni vargabetűiről kevesebb szó esik.

A forradalom leverése után a Magyar Szabadságharcos Szövetség Táncsics Mihály köre javaslatot küldött a Minisztertanácshoz: egy Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács felállítását kezdeményezték.²⁹ A dokumentumban több adattal is alátámasztották a fiatalok tömeges részvételét a forradalmi eseményekben.³⁰ Elegendő csak a forradalom előtti évek büntetés-végrehajtási statisztikáit böngészni.

Év	Vád alá helyezett fiataikorú	Tulajdon elleni bűncselekmény	Népköztársaság elleni bűncselekmény	Gyilkosság, szándékos emberölés
1954	8086 fő	3533 (43,9%)	87 (1,1%)	33 (0,4%)
1956	4414 fő	1539 (34,8%)	204 (4,6%)	
1957. I. negyedév	1037 fő	214 (20,6%)	301 (29%)	23 (2,2%)

²⁸ Legalaposabb áttekintése: ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Intézet, 2001.

²⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) 288. f. 22/1957/ 3 ö. e. 141. Javaslat a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsához. Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács felállításáról.

³⁰ A táblázatot az MNL OL 288. f. 22/1957/ 3 ö. e. 163. Javaslat a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsához. Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács felállításáról című dokumentum alapján készítettem.

A táblázatból látható, hogy már 1957 I. negyedévében megindult a forradalom utáni megtorlás fiatalkorúakat is sújtó gépezete. Mindez olyannyira jelentős volt, hogy 1957. esztendő első negyedévében az összes vád alá helyezett személy – legyen az a forradalmi eseményekből, vagy bármilyen más indokból eredeztethető – 6,9 %-a volt fiatalkorú.³¹

A következő táblázatból további információkat kaphatunk arról, milyen ügyekben ítélték el őket, hogyan alakult a fiatalkorúak aránya 1957. I. negyedévének büntető-ügyeiben.³²

Népköztársaság elleni büntettek	8,2%
A fenti esethez tartozó fegyverrejtegetés	18,4%
Polgári személyek elleni büntettek	4,9%
A fenti esethez tartozó gyilkosság, szándékos emberölés esetében	7,6%
Társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett büntettek	7,2%

Nem véletlen, hogy mindez azonnali reakciót váltott ki. „Bár várható, – fejtegettek – hogy a helyzet teljes konszolidálásával a régi arány a (sic!) téren is helyre fog állni, mindenesetre a néhány századot is visszatükrözi az ifjúság szerepét (sic!) az ellenforradalmi eseményekben.”³³

A kiskorúak, az általános iskolások közül többen is a szülőkkel együtt menekültek el. Összesen 6966 általános iskolás emigráló diákot említett egy 1957-es dokumentum, amit a Budapesti Főváros Tanácsa Végrehajtóbizottságának X. Oktatási Osztálya készített el.³⁴ A Nádas-féle könyvecskében 42 fő tizennégy éves és az alatti korú gyermeket regisztráltak.

Nem véletlen, hogy az 1956-os forradalom után nagy hangsúlyt helyeztek az oktatás „rendbetételére”. Vissza akarták terelni az ifjúságot a szocializmus útjára. A forró október utáni első jelentősebb szocialista ünnepen 1957. április 4-én az alábbi jelentést készítette az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya: „Az ünnepségeket április 3-án az iskolai, egyetemi megemlékezések vezették be. A megemlékezéseket mindenütt megtartották, de ezeket általában a lelkesedés hiánya jellemezte. A pedagógusok bátrabban készítették elő április 4-ét, mint március 15-ét. Az iskolai

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ MNL OL 288. f. 22/1957/ 3 ö. e. 141. Javaslat a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsához. Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács felállításáról.

³⁴ MNL OL 288. f. 22/1957/ 3 ö. e. 223. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtóbizottsága X. Oktatási Osztálya. Oktatási Osztály 1956/57 tanévi jelentése. Bp. 1957. évi július hó. 1957. augusztus 5.

ünnepekre több helyen meghívtak szülőket, állami és pártvezetőket. Az ünnepeket az tette emlékeztetéssé, hogy igen sok helyen előkerültek az úttörőruhák, sok diák október 23. óta most kötötte fel először az úttörő nyakkendőt. Komlón az úttörőzenekar is fellépett. [...] Csak néhány helyről van tudomásunk apróbb, tüntető szándékú megnyilatkozásokról. Például a II. kerületi Eötvös utcai általános iskolában a gyerekek összekulcsolt kezekkel borultak le, s így gyászolták az októberben elesetteket. A XI. kerület néhány iskolájában megfenyegették azokat a gyerekeket, akik szavalni akartak. A mohácsi gimnáziumban a diákok nem voltak hajlandók elénekelni az internacionálét. A veszprémi Vegyipari Egyetemen csak 20-an jelentek meg az ünnepegen, a többiek tüntetően távol maradtak.³⁵

A tanulóifjúság forradalom alatti szereplése egyes elvtársakat arra készítetett, hogy írásban is előadják véleményüket a fiatalok nevelésének kérdésében. 1957-ben az MSZMP APO-nak javaslattevő elvtárs szerint: „Az ellenforradalom alatti időben megdöbbentően mutatkozott meg a régi igazság, hogy »akié az ifjúság, azé a jövő«. Az ellenforradalmi események bizonyították, hogy a KISZ-t megelőző különböző ifjúsági szervezetek képtelenek voltak eredményesen megbirkózni az ifjúság megnyerése és nevelése ügyével. Az is megállapítható most, hogy ifjúságunk gondolkodásában, ezek egy részében még 12 évvel a megdöntött kapitalista rendszer után is, különösen az ellenforradalom után elég mélyen gyökeredzik bennük a reakciós gondolkodás.”³⁶

A formálódó Kádár-rezsim kiszolgálóit érdekelte a Magyarországon maradt fiatalok gondolkodásmódja. Az 1937-ben született sorkötelesek alapos „káderezésétől” sem tekintettek el. „Szembetűnő a fiatalok kozmopolita fertőzöttsége – írták – és gondolkodása. Az októberi »nagy hazafias felbuzdulás« jellemzője az volt, hogy akkor minden »magyar« és »nemzeti« volt, ami a Szovjetunió ellen irányult. Ez a nézet valamit csökkent a fiatalokban, de a nyugatimádat ma is elevenen él a fiatalok között. A nyugatimádat különösen az egyetemista és más értelmiségi fiatalok között tapasztalható leginkább. A legtöbb zavaros fejű nacionalista ugyanakkor kozmopolita gondolkodású fiatal az egyetemisták között van. /: Az egyetemi tanári kar nevelése! :/”³⁷

A forradalmár, majd menekülő fiatalság nevelőiben találta meg az új rezsim a bűnbakokat. Az egyetemeken folytatott tisztogatás, tanárok elbocsátása közismert, ám

³⁵ MNL OL 288. f. 22/1957/ 1 ö. e. MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztálya, Információ április 4. Orbán László. 1957. március 11. megünnepléséről. Készült a budapesti és megyei pártbizottságok jelentései alapján. 104.

³⁶ MNL OL 288. f. 22/1957/ 1 ö. e. Gallai Lajos: Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Vezetőségének. Évszám nélkül. 173.

³⁷ U. o. Knakker József alezredes: A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága /: Agit. prop osztályának /: 1957. október 7. 348.

az egyetemek forradalom előtti helyzetét tárgyaló dokumentumok legalább olyan érdekesek és némely tekintetben magyarázatot szolgáltatnak arra, miért éppen az 1936–1937-ben született fiatalok választották leginkább az emigrációt. Ennek igazolására érdemes egy 1957-ben készített Művelődési Minisztériumból származó dokumentummal megismerkednünk.

Már a forradalom előtt is származási kategóriák szerint szelektáltak a felsőoktatási felvételi során. Az eljárás előtt megszabták, hogy milyen arányban kell felvenni a munkás, dolgozó paraszt származásúakat. Rengeteg „kifogás és panasz merült fel – összegezték a forrásban –, mert egyrészt emiatt nem tarthatnak az egyetemek nyilvános felvételi versenyvizsgát /a felvételi eredmények titkossága pedig növeli a bizalmatlanságot/, másrészt a tekintetben túlzások is előfordultak. Például 1955-ben a munkás és dolgozó paraszt származású tanulók 67 %-os felvételi arányát írtuk elő, melyet csak sok gyenge felkészültségű /közepes, elégséges előmenetelű/. Sőt, számos elégtelen felkészültségűnek bizonyuló tanuló felvételével lehetett elérni.”³⁸

1957-ben már a minisztériumban is érzékelték a visszasságokat. Ezek egyike, hogy az osztályhelyzet megállapításánál az 1938. évi vagyoni helyzetet és foglalkozást vették figyelembe. Ez azt eredményezte, hogy hiába volt valakinek az édesapja munkás, hiába dolgozott munkásként a szülő éveket gyárban gyermeke felvételi előtt, amennyiben 1938 után bármennyit is tevékenykedett önálló iparosként, gyermeke az egyéb kategóriába került, és ez azt eredményezte, hogy elutasították a felvételét.

Az irat kutatásunk szempontjából legfontosabb része szerint a forradalom kirobbanása előtti évben keletkeztek a legnagyobb sérelmek a felsőoktatási felvételiiken. 1955-ben „túlozták el” leginkább az osztályszempontok figyelembevételét. A forradalom tapasztalataival a „zsebükben”, a sok elmenekült fiatal ellenére sem változtatott a minisztérium azon az elképzelésén, hogy figyelembe kell venni az osztályszempontokat. Habár legalább valamelyest sikerült megtanulniuk a leckét; azt javasolták, hogy a származási kategória rendszerét változtassák meg. A „pedigrét” abból kívánták levezetni, „hogy a tanuló életének utóbbi [sic!] kétharmad részében mi volt a szülő /eltartó/ foglalkozása és vagyoni helyzete.”³⁹

Nem arról volt szó, hogy lemondtak volna a szocialista hallgatói ifjúság kiépítéséről, csak az eszközöket finomították. Ennek ellenére azt egyértelműsítették, hogy ez a kitétel egyáltalán nem vonatkozhat minden tanulóra. Hiszen azon gyermekek, akiknek a szülei egykori nagybirtokosok, nagytőkések, csendőrtisztek, a néphadsergbe át nem igazolt katonák, vagy 1945 előtt három vagy több munkással rendel-

³⁸ MNL OL 288. f. 22/1957/ 3 ö. e. Művelődésügyi Minisztérium. Az egyetemi, főiskolai iskoláztatás problémái. 1957. március 14. 44–45. (Kiemelés az eredetiben.)

³⁹ Uo. 45.

kező műhely- és üzlettulajdonosok, kereskedők voltak, illetve elítélte őket a népbíró-ság, „ellenforradalmi” tevékenységben vettek részt, továbbra is osztályidegennek számítottak.⁴⁰

Némely esetben azonban többet számított, hogy a felszabadulás után milyen foglalkozása volt a tanuló szüleinek. A termelőszövetkezetben munkálkodó apák és anyák gyermekei automatikusan, tekintet nélkül az 1938 és 1945 közötti időszakban történetekre, megkapták a – tanulmányok szempontjából kedvező – dolgozó paraszti származást. Ellenben az önálló mezőgazdasági termelőszövetkezetekben dolgozó volt önálló kisiparosoknak ez nem járt, gyermekeik az egyéb kategóriába tartoztak.

A tévesztés a forradalom után új erőre kapott, és ezt az osztályszempontú felvételeinél is érvényesíteni igyekezett a hatalom.

Az osztályidegen származás abban az esetben nem minősült hátránynak, amennyiben olyan 1945 előtti saját irodával, szanatóriummal, üzemmel rendelkező orvos vagy mérnök ifjacról volt szó, ahol a szülők tudásuk alapján vezető pozícióban kamatoztatták ismereteiket a szocialista társadalom építésében.⁴¹

Az 1936–1937-ben születettek jelentős része a Nadas-féle füzet alapján is az osztályszempontok, a Kádár-rezsim elfogadása helyett inkább a menekülést választották. Ezzel egy fiatal koruk ellenére is rengeteg tapasztalattal rendelkező generáció tehetséges lányai és fiai tűntek el, fájó és soha nem gyógyuló sebeket okozva.

Nem is tehettek mást, a formálódó Kádár-korszak kezdetei sokkal inkább a legsötétebb Rákosi-rendszert hozták el ismét a magyar társadalom számára; a megtorlások már akkor zajlottak, midőn sok fiatal Ausztriában vagy Jugoszlávia gyűjtőtáborában várta sorsa jobbra fordulását. A Nadas-féle andai lista is szomorú mementója a Rákosi-rendszerben a magyar fiatalságot ért csapásoknak. Reméljük, hogy a jövőben még több ilyen adategyüttes kerül elő, és segíti a kutatókat a korszak jobb megértésében.

⁴⁰ Uo. 45.

⁴¹ MNL OL 288. f. 22/1957/ 3 ö. e. 46. Művelődésügyi Minisztérium. Az egyetemi, főiskolai iskoláztatás problémái. 1957. március 14. 46.